

Dr Marija Aleksandrović*

Dr Jelena Prtljaga**

Dr Ivana Đorđev***

Visoka škola strukovnih studija za vaspitača „Mihailo Palov”

Vršac

Original scientific paper

UDK: 37.033

DOI: 10.5937/IstrPed2101311A

SIMBOLIKA BILJA U SRPSKOJ I ROMSKOJ NEMATERIJALNOJ BAŠTINI¹

Rezime: U ovom radu donose se rezultati istraživanja sprovedenog u okviru projekata *Značaj biljaka u kulturi Roma* koji je, s jedne strane, bio usmeren na prikupljanje nematerijalne kulturne baštine Roma o nazivima biljaka na romskom jeziku i njihovoj upotrebi kod Roma u narodnoj medicini, običajima, verskim praznicima, a s druge – na poređenje simbolike pojedinog bilja u srpskoj i romskoj kulturi. Istraživanje koje prezentujemo imalo je cilj da se prikupe nazivi biljaka na romskom jeziku i njihova upotreba kod Roma u narodnoj medicini, običajima, verskim praznicima, kao i da se uporedi simbolika pojedinog bilja u srpskoj i romskoj kulturi, odnosno da se komparativnim pristupom utvrdi potencijalna sličnost simbolike bilja u određenoj romskoj obrednoj praksi sa simbolikom bilja u srpskoj tradicionalnoj kulturi. Za potrebe istraživanja, više studenata studijskog programa osnovnih i master studija na romskom jeziku Visoke škole strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov” iz Vršca, uz pomoć svojih mentora, metodom (polustrukturisanog) intervjuja prikupilo je podatke o nazivima i simbolici 38 različitih biljaka u kulturi Roma u Žablju, Pirotu, Jasku i na teritoriji opštine Vršac. Konsultujući relevantnu literaturu, sakupljena građa je potom analizirana i klasifikovana, te potkrepljena teorijskim impulsima i ranijim nalazima. Rezultati do kojih se došlo, tako na nevelikom uzorku, između ostalog, potvrdili su pretpostavke da je simbolika pojedinih biljaka u romskoj kulturi slična pa čak i ista u određenoj obrednoj praksi sa simbolikom bilja u srpskoj kulturi, kao i da su pojedini nazivi bilja isti kao i kod većinskog stanovništva (Srba) pored kojih Romi žive. Dobijeni nalazi mogu poslužiti kao polazište za opsežnija istraživanja ove tematike i kao motivacija za dalja i detaljnija proučavanja nematerijalne kulturne baštine Roma u Srbiji. Svakako su doprineli unapređivanju kompetencija studenata za izvođenje istraživanja na terenu, inspirisali ih na dalje aktivnosti usmerene na očuvanje romske kulture, te negovanje multikulturalnog dijaloga, a obogatili su nastavni materijal iz više predmeta, posebno na romskom studijskom program.

Gljučne reči: Romi u Srbiji, imenovanje i simbolika bilja, kultura, religija, običaji.

*maleksandrovic@yahoo.com

**vsvasdirektor@hemo.net

***ivanacurcin@yahoo.com

¹Rad je rezultat istraživanja u okviru projekta „Značaj biljaka u kulturi Roma”, odobrenog (Odluka br. 142-451-2959/2020-01) od strane Pokrajinskog sekretarijata za visoko obrazovanje i naučna istraživanja, Republika Srbija, Autonomna Pokrajina Vojvodina.

Uvodni impulsi: Romi u Srbiji

Romi su iz svoje prapostojbine Indije krenuli u svet pre oko 1000 godina². Prolazeći kroz različite države usvajali su ponešto iz drugih kultura, ali isto tako, ostavljali su tragove svoje kulture u drugim kulturama. I danas možemo uočiti u romskom jeziku reči iz srednjovekovnog grčkog jezika: *drom* (put), *foro* (grad), zatim jermenski izrazi: *grast* (konj), *bov* (peć), *kotor* (komad); reči koje su slične ili iste možemo pronaći i u sanskritu *agor* (romski) – *agra* (sanskrit) – što znači *kraj* na srpskom jeziku; *doš* (romski) – *doša* (sanskrit) – *krivica* na srpskom jeziku (Durić, 1986: 267–269). Pored uticaja drugih jezika na romski jezik, dolazilo je do uticaja i na religiju, ali i na običaje pa i na sam način života uopšte. Romi su se naselili u Srbiju i pre XVI veka; živeli su skoro u svim delovima Srbije, prihvatajući polako religiju i običaje većinskog stanovništva kako bi se što bolje prilagodili novoj zajednici (Vukanović, 1983). Nesumnjivo je da je uticaj drugih naroda na Rome bio neminovan zarad njihovog opstanka u Srbiji, a što je itekako imalo uticaj na kulturu i identitet Roma.

Metodološki okvir istraživanja

Predmet istraživanja čije rezultate iznosimo u ovom radu jesu nazivi biljaka i simbolika koju biljke imaju za Rome koji žive u Srbiji (obuhvaćeni su intervjuisani Romi iz Žablja, Pirola, Jaska i Vršca). Polazi se od uverenja da „flora i fauna predstavljaju najbogatiji izvor narodnih znanja” (Zamboni, 1976: 53 prema Mirić i Dorović, 2019: 694), a da je oblast botanike „najpogodnije tle za proučavanje folklor, istorije, kulture” (isto). *Osnovni cilj istraživanja* jeste da se prikupe nazivi određenih biljaka na romskom jeziku (po proceni istraživača – onih relevantnih za romsku kulturu) i sagleda njihova upotreba kod Roma u narodnoj medicini, običajima, verskim praznicima, kao i da se uporedi simbolika pojedinog bilja u srpskoj i romskoj kulturi. *Pitanje na koje se istraživanjem dolazi do odgovora* jeste: Da li postoji sličnost u imenovanju ali i simbolici bilja kod Roma kao manjinskog i Srba kao većinskog stanovništva?

Pretpostavilo se da će dobijeni nalazi pokazati da su pojedini nazivi bilja u romskoj kulturi isti kao i kod većinskog stanovništva (u istraživanom slučaju Srba) pored kojih Romi žive, te da je simbolika pojedinih biljaka u romskoj kulturi slična pa čak i ista u određenoj obrednoj praksi sa simbolikom bilja u srpskoj kulturi.

Za potrebe ovog kvalitativnog istraživanja osmišljena su pitanja³ za intervju po uzoru na *Rečnik srpskih narodnih verovanja o biljkama* Veselina Čajkanovića (1983)⁴. Pitanjima su obuhvaćene 38 biljke (v. Prilog) za koje smo pretpostavili da su relevantne u romskoj kulturi. Imena biljaka navedena su po abecednom redu. Svako pitanje o biljci odnosilo se na upotrebu u:

- A. narodnoj medicini (koje se bolesti leče, kako se lek priprema, kada se bere, ko se može lečiti – čovek ili životinja i sl.);
- B. verskim praznicima (u kojoj religiji se koristi dotična biljka, značenje koje nosi, opis obreda i sl.);

² Napuštajući Indiju, Romi su krenuli u potragu za boljim životom, prolazeći kroz različite države ili se trajno zadržavajući u njima. Prvi pomeni Roma u Srbiji datiraju iz turskog popisa 1491. godine, u kojem se navodi da Romi žive u Prizrenu, Kruševcu, Smederevu itd. Već iz popisa 1522/23. godine Roma je bilo u Braničevu, Vranju, Peći, Novom Pazaru, a popis iz 1536. godine beleži romski živalj u Beogradu (Durić, 2006).

³V. Prilog.

⁴V. Literatura i izvori.

C. narodnom običaju (koje značenje ima, obred u kojem se koristi – svadba, sahrana ili neki drugi obred);

Č. izrekama, frazama, zagonetkama, poslovicama ili poređenjima. (Navedeni parametri za intervju najbolje mogu prikazati poimanje sveta u romskoj kulturi koje je animističko.)

Nakon upoznavanje studenata koji studijski program (osnovnih ili master studija) pohađaju na romskom nastavnom jeziku⁵ sa načinom i tehnikom istraživanja i podelom angažovanja prema mestima prebivališta studenata (Žabalj, Piro, Jazak, Vršac)– ukupno 4 studenta⁶ koji su se istakli u dosadašnjim nastavnim i vannastavnim aktivnostima i koji su pokazali posebno interesovanje za očuvanje romskog jezika, kulture i običaja, u svim navedenim mestima realizovali su po jedno intervjuisanje, osim u Žablju gde su intervjuisana dva ispitanika.

Ograničenje istraživanja: Na broj realizovanih intervjua uticala je epidemiološka situacija izazvana širenjem virusa Covid-19, odnosno nemogućnost da se intervjuisanje izvrši sa većim brojem ispitanika i teritorijalno šire, odnosno u onoj meri kako je prvobitno planirano. U skladu sa prethodno rečenim, u korpus za istraživanje uvršteni su stoga i primeri/iskazi iz knjige *Romkinje* (v. Savic i Aleksandrović, 2001), kao i ekscerpti (primeri/iskazi o bilju i njegovoj simbolici) iz (neobjavljene) doktorske disertacije M. Aleksandrović – *Simboli romske usmene poezije – zastupljenost i značenje* (2015). Ipak, bez obzira na broj sprovedenih intervjua, smatramo da dobijeni rezultati pružaju najpre korisne smernice za opsežnija istraživanja izabrane tematike, motivacija su za dalja studentska i dr. istraživanja na terenu usmerena na očuvanje romske nematerijalne kulturne baštine, ali su i korisna dopuna nastavnih materijala, posebno u nastavi više predmeta na romskom nastavnom jeziku.

Za prikupljanje podataka primenjen je *metod* intervjua, dok su podaci obrađeni komparativnom, deskriptivnom metodom, te primenom jednostavnih statističkih mera. *Uzorak* istraživanja je namerni. Istraživanje je sprovedeno u period od 1. novembra 2020. godine do 31. marta 2021. godine.

Pregled rezultata istraživanja

U ovom segmentu prikazani su iskazi intervjuisanih Roma koji sadrže nazive, pa potom i odgovore (iskaze) ispitanika o upotrebi, simbolici odabranih biljaka. Iskazi su navedeni u obliku u kojem su ih studenti-istraživači zapisali intervjuišući ispitanike (to opravdava i eventualne jezičke neravnine) osim što je – radi bolje čitljivosti – tekst iskaza dodatno interpungiran. Biljke čija simbolika nije razmatrana (kao ni imenovanja), jer ispitanici nisu u vezi sa njima dali odgovor ni na jedno postavljeno pitanje u intervjuu, jesu: *đurđevak, jela, jasen, karanfil, kruška, lipa, maslačak, neven, topola, božur* i *jorgovan* (ukupno 11 biljaka od ukupno razmatranih 38; 28,9%). To pretpostavlja eventualnu slabiju zastupljenost ovih biljaka u kulturi Roma, no za

⁵ Od 2009. godine, više od 10 godina, na Visokoj školi strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov” u Vršcu omogućeno je školovanje vaspitača na romskom jeziku, čime je ova institucija dobila privilegiju da aktivno učestvuje u stvaranju visokoškolske istorije naše zemlje, postavši prva institucija u Evropi u kojoj Romi mogu da se na visokoškolskom nivou školuju na svom maternjem jeziku. Time se istovremeno obezbeđuje i njihovo predškolsko obrazovanje na maternjem jeziku, što će sigurno doprineti poboljšanju obrazovanja i podizanju obrazovnog nivoa Roma u našoj zemlji; 2021. godine Visokoj škola dodeljena plaketa za doprinos unapređivanju položaja Romkinja i Roma na teritoriji AP Vojvodine (v. <https://www.uskolavrsac.edu.rs/visokoj-skoli-dodeljena-plaketa/>, 5. 6. 2021).

⁶ Studenti-istraživači: Milanka Dimić Jovanović, Stefana Durmišević, Nikola Jovanović i Eldena Stanić.

izvođenje konkretnijih zaključaka po ovoj primedbi potrebija su opsežnija istraživanja kojima bi se potvrdila ili opovrgla uočena tendencija. Svakako može biti polazište za novo ispitivanje iz oblasti nematerijalne kulturne baštine Roma usmereno na imenovanje i simboliku biljaka koje u ovom istraživanju ispitanici nisu prepoznali kao relevantne. Ostale biljke, o kojima su ispitanici govorili, klasifikovane su prema pitanjima za intervju: A. Biljke u narodnoj medicini; B. Biljke i verski praznici; C. Biljke u narodnom običaju; Č. Bilje u izrekama, frazama, zagonetkama, poslovicama ili poređenjima. Uz to, kao što se i očekivalo, određene biljke zastupljene su u više istraživanih kategorija (npr. *vrba* se koristi u narodnoj medicini, ali i o verskim praznicima (za Uskrs); bezmalo sve koje se koriste u izrekama (v. t. Č) primenjuju se i u drugim oblastima i sl.), što treba uzeti u obzir prilikom pregleda rezultata.

A. Biljke u narodnoj medicini

Biljke koje ispitanici prepoznaju kao one koje imaju svoju primenu u medicini čine bezmalo polovinu biljaka koje su posmatrane (ukupno 16 biljaka od 38; 42%). U narednoj tabeli (Tabela 1) data su imena ovih biljaka na romskom, kao i odgovori ispitanika, a u vezi sa namenom biljke, njenom pripremom u službi lečenja, očuvanja zdravlja i sl.

Tabela 1. Biljke u narodnoj medicini Roma u Srbiji (izbor na osnovu korpusa istraživanja)

	<i>Ime (srpski jezik) / ime(romski jezik) – (koje se bolesti leče, kako se lek priprema, kada se bere, ko se može lečiti – čovek ili životinja i sl.)</i>
1.	<i>Bagrem/Bagremo.</i> – Bagrem se koristi u medicini i za neke lekove, prave se kreme od njega i za prehladu je dobar bagrem. Bagremov cvet se skuva kao čaj i dodaje se med koji ublažava simptome prehlade.
2.	<i>Beli luk/Parno sir.</i> – Ima jako puno vitamina u sebi i on je dobar za mnoge bolesti, čak štaviše ⁸ jedan kilogram belog luka se ispasira u blenderu i stavlja se u litar neke čiste rakije bez šećera i to stoji dve-tri nedelje i malo se pijucka; za pritisak, za cirkulaciju je jako dobar beli luk i za šećer je jako dobar, za sve vrste bolesti, za maligne bolesti.
3.	<i>Bokvica/Bokoli.</i> – Bokvica se koristi sušena i sveža. Sušenu koristimo za čaj, jako je dobra za pluća. Bere se kao stara, što je starija to je lekovitija. Koristi se za spoljnu upotrebu u svežem stanju, a u suvom se sprema čaj. Na jedno parče novine i na prirodno sunce, negde napolju, negde gde ima tek tek malo jače sunce ili recimo svežeg bi ga isto slobodno smela koristiti u čaj, dva-tri lista. Za rane je jako dobar. Dobar je za hemoroide, uspešno leči. Uzima se šoljica hladne vode, jedna kriška limuna bez kore, jedna kašika meda i to se sve pomeša i stavlja se da proključa voda. Kad proključa voda, onda uzima se jedna kašika suve bokvice i majčine dušice. To je lek za grlo i bronhitis, kada se skuva čaj ostavlja se pet minuta da se ohladi, procedi se i može da se pije. Bere se bokvica na livadi mlada, gleda se bela strana na naličju, onda se ostavlja u vodi tri dana, maže se guščija mast i stavlja se na grudi detetu koji ima upalu pluća, i sa gornje strane maže se rakija domaća.
4.	<i>Bosiljak/Bosiljača, Bosiljako.</i> – Isto se koristi za čaj, dobar je za srce, dobar je za prehlade, jako puno vitamina ima u njemu. Koristi se i u svežem stanju i može da se suši, koristi se i u ishrani kao začim ili dodatak jelu. Leči bolove u stomaku. Bosiljak se upotrebljava umesto inhalacije, kada nam je nos zapušten i kada teško dišemo zbog prehlade. Priprema: Bosiljak se stavlja u malo veći lonac ili šerpu, dodaje se voda; kada voda krene da ključa, šerpa se stavlja na sto, uzima se peškiri i stavlja na glavu i udiše se para.
5.	<i>Višnja/Višnja.</i> – Skida šećer, dobar je za krvnu sliku, skida pritisak u sirovom stanju. Možemo praviti sok od višnje. List i peteljke se suše dve do tri nedelje na mestu gde protiče vazduh. Na jedan dl vode se stavlja jedna kašika peteljki, kad proključa odstoji petnaest minuta i onda se pije.
6.	<i>Vrba/Vrba.</i> – Kora vrbe se preporučuje kod prehlade i gripa, najviše za preznajavanje kod povišene

⁷Procentualna zastupljenost biljaka u određenim kategorijama data je prema ukupnom broju razmatranih biljaka (38; v. Prilog).

⁸ Iskazi ispitanika su navedeni bez dodatnih jezičkih intervencija, osim u oblasti interpunkcije.

	temperature. Priprema: Jedna kašičica kore od vrbe se stavlja u lonče, preliva se vodom, kada voda proključa – sklanja se sa šporeta i hladi se deset minuta.
7.	<i>Glog/Glogo.</i> – Leči jako puno bolesti, snižava krvni pritisak, leči sve vrste srčanih oboljenja, smiruje živce. Koriste se i cvetovi i listovi i plodovi pa čak i koren. Suši se i cvet i listovi na promaji i pravi se čaj.
8.	<i>Dud/Dudo.</i> – Dud poboljšava krvnu sliku, snižava holesterol, leči šećer. Koristi se plod i jede se sirov.
9.	<i>Jabuka/Phabaj.</i> – Koristi se u ishrani, list jabuke je isto lekovit, dobra je za dijete, od zelene jabuke se pravi jabukovo sirće.
10.	<i>Kopriva/Ciknida.</i> – Dobar je za prehlade, za koren kose, za krvnu sliku, za alergije, za stomachne tegobe, za ishranu. Koristi se u sušenom i u sirovom stanju. Što je starija – to je bolja. Kopriva se koristi kao lek za sve bolesti, pogotovo je dobra za imunitet i protiv opadanja kose. Priprema: Sok od kopriva je dobar za imunitet: U veliku posudu stavljaju se 80 lista koprive i nalije se sa tri litre vode, dodaje se šećer (3kg) i tri limuna i pet kesica limuntusa, to stoji tako jedan ceo dan i svaki put se meša drvenom kašikom da bi se otopio šećer. Posle toga sok se sipa u flaše. Čaj od koprive pomaže za opadanje kose, prvo se skuva kopriva sa vodom, čeka se da se čaj malo ohladi, zatim se kosa opere i posle toga ispere čajem od koprive.
11.	<i>Orah/Akhor.</i> – Koristi se za čajeve, dobro je za štitnu žlezdu, dobro je za srce. Za čajeve se suše listovi i cvetovi. Četrdeset oraha, jedan kilogram meda i jedna litra rakije se pomešaju i to stoji četrnaest dana, to leči štitnu žlezdu i smiruje. Ljuska oraha je dobar lek protiv grla. Takođe se koristi kao lek protiv štitne žlezde. Priprema: Otvori se orah nožem, očisti se tako da može da se u ljusku sipa ulje, kada smo sipali ulje u ljusku, stavljamo ljusku na šporet da se ulje zagreje kada se ulje zagreje, to ulje se popije. Priprema leka protiv štitne žlezde: Skuplja se mlad orah 42 komada stavlja se u flašu, sipa se litar rakije i kilogram šećera i to tako stoji na prozoru 40 dana. Pije se jednom dnevno, samo ujutru; posle 40 dana rakija pocrni jer je orah bogat jodom i to rakija se naziva orahovača.
12.	<i>Ruža/Ruža.</i> – Sok od divljih ruža je lek protiv bakterija. Priprema: Sok od divljih ruža se priprema ovako: skupljaju se 42 lista od ruže, operu se latice u nekoliko voda i stavlja se u veliku teglu, u latice se sipa tri kesice limontusa i stoji 24 sata, zatim se sipa u šerpu i doda se voda i šećer (2l vode i 1kg šećera), to se sve skuva. Kad se skuva, stavlja se u flašu i pije se svaki dan jedna rakijska čaša.
13.	<i>Trešnja/Čireš.</i> – Jede se plod, svež, jede se i kao kompot, može i da se čuva u smrznutom stanju, svojstva su mu ista. Jako je dobra za stomachne tegobe, ko ima problem sa stolicom, zatvorom, pojedje šaku trešanja. Isto tako i cvet trešnje kada se osuši na promaji ima ista svojstva kada se skuva čaj.
14.	<i>Crni luk/Kalo purum.</i> – Najviše u ishrani, dobro je za rane, za oteke, za prehlade, za kašalj. Dobar je za vadenje trnja iz tela. Iseče se kriška crnog luka i stavi preko noći na mesto gde je trn. Obuje se čarapa ili umota neka gaza. Sutradan će trn izaći.
15.	<i>Šljiva/Pruna.</i> – Jedu se plodovi, jede se i u obliku kompota ili zamrznuto. Dobar je za stomak ko ima zatvor.
16.	<i>Šipak/Šipko.</i> – Bere se plod, suši se, i kuva se čaj na pola litre vode kašika šipka. Taj čaj je dobar za prehladu jer ima vitamina C.

B. Biljke i verski praznici

Ukupno je 12 biljaka od 38 (31,7%) prepoznato kao biljke čija se primena vezuje za verske praznike. U Tabeli 2 daju se imenovanja na romskom jeziku, kao i opis primene, simbolika koju nose.

Tabela 2. Biljke u kulturi Roma i verski praznici (izbor na osnovu korpusa istraživanja)

Ime (srpski jezik) / ime (romski jezik) – (u kojoj religiji se koristi biljka, značenje koje nosi, opis obreda i sl.)
1. <i>Beli luk/Parno sir.</i> – Za katolički Božić, vernici umaču beli luk u med i tako ga jedu. Mislim da veruju da donosi sreću.
2. <i>Bosiljak/Bosiljača.</i> – Koristi se za Božić, za Uskrs, na svim slavama jer se njime osveštava kuća, umače se u svetu vodiču i prska se po uglovima kuće – to je dobro za neku sreću, neki mir, neku radost. Bosiljak se bere dok je mlad, vezuje se u snopče sa crvenim koncem i stavi vlas žita, malo kukuruza, posoli se i pošećeri kako bi u kući uvek bio domaćin i domaćica slatki jedni drugom i nosi se u crkvu

da se osveštava; svake godine za Uskrs i slavu, Božić, sveštenik osveštava kuću sa tim bosiljkom.
3. <i>Breza/Breza</i> . – Na Lazarevu subotu plete se venac od breze i lipe koji se stavlja na glavu i tako se šeta oko kuće i lupa loncem i varjačom kako bi se terale zle sile. Onda najstarija osoba u kući kači venac na najveću gredu u kući i tako venac stoji cele godine i posle se napravi novi venac, a stari se položi na čisto mesto.
4. <i>Vrba/Vrba</i> . – Za Uskrs na praznik Vrbice se ide u crkvu i tamo se dele grančice vrbe koje je sveštenik osveštao i to se donosi kući i kači se na ikonu. Sa tom vrbom se blagosiljaju deca, domaćica ih blagosilja uz reči: „Da budeš visoka kao vrba”.
5. <i>Grožđe/Drakh</i> . – Za Božić mi Romi, suvo grožđe stavljamo u česnicu koja je drugačija od uobičajene česnice. <u>Mi je pravimo na sledeći način</u> : stavljamo red kora za pite i pospemo sa orasima šećerom i suvim grožđem, prelijemo uljem i vodom i stavljamo drugu koru i tako dok ne potrošimo sav materijal, ali na kraju pre nego što ćemo staviti poslednju koru, domaćica stavlja novčić i prilikom sečenja kome zapadne novčić dobija ga od domaćice za sreću. Ko pronađe novčić u česnici, imaće para cele godine.
6. <i>Jabuka/Phabaj</i> . – Za Petrovdan, domaćica daje jabuke deci za zdravlje.
7. <i>Kopriva/Ciknida</i> . – Stavlja se na prozor za Đurdevdan, za sreću.
8. <i>Mak/Mako</i> . – Za Badnje veče se obavezno kuva testo s makom i to kaže da donosi u kuću napredak i novac.
9. <i>Orah/Akhor</i> . – Za Badnje veče domaćica baca orahe po ćoškovima što znači simbol sreće, zdravlja, takode, deci se daju orasi kad dođu da korindažu i stavlja se u česnicu. Za praznik (Badnje veče) pre nego što se polomi pogača sa paricom na ćoškovima kuće, glava porodice baca orahe.
10. <i>Smokva/Smokva</i> . – Smokva se sprema za Badnje veče, za posnu večeru.
11. <i>Hrast/Dabo kašt</i> . – Grančice sa lišćem se koriste za Božić, pravi se badnjak koji se pali za Badnje veče, položajnik ga pali kada posle ponoći ulazi u kuću uz reči: „Koliko varnica toliko parica, koliko iskrica toliko zdravlja i blagostanja”, čestita Božić ukućanima i blagosilja ih. Ima simbol izobilja zdravlja, sreće, radosti, blagostanja.
12. <i>Šljiva/Pruna</i> . – Za Božić se jede kompot od šljiva.

C. Biljke u običajima

Ukupno 10 različitih biljaka (26,3%) prepoznaju se kao biljke zastupljene u narodnim običajima Roma. U Tabeli 3 navedena su njihova imenovanja (na srpskom i romskom, kao i simbolika).

Tabela 3. Biljke u narodnim običajima Roma (izbor na osnovu korpusa istraživanja)

<i>Ime (srpski jezik) / ime (romski jezik) – koje značenje ima, obred u kojem se koristi – svadba, sahrana ili neki drugi obred i sl.</i>
1. <i>Beli luk/Parno sir</i> . – Ako neko posumnja da mu neke urokljive oči dosađuju, ako mu nešto ne ide od ruke u kući pa mu zle oči nešto ometaju u kući, stavlja celu glavicu belog luka ili venac belog luka na ulazu kuće. Kažu da je jako dobro za sreću, protiv urokljivosti, za sve. Kad se rodi dete, nad kolevkom se isplete beli venac od belog luka i zakači se na nekoj stvarčici od bebe, i to tako stoji 40 dana, to se stavlja bebi ispod jastuka da bi se zaštitilo od uroka.
2. <i>Bokvica/Bokvica</i> . – Žena koja ne može da ima decu ili neće da spava sa mužem, treba da samelje orah i med, stavi u teglu sa suvom bokvicom i to se zajedno meša sa toplom vodom i kuva. Dobro je ko je ima ispred kuće ili u dvorištu jer donosi sreću.
3. <i>Bundeva/Dudum</i> . – Mlade bundeve koje još nisu zrele se uzimaju i farbaju u svetle vesele boje i redaju oko kuće kada mlada dođe prvo veče u kuću i kod svake bundeve stavlja se po kukuruz.
4. <i>Vrba/Vrba</i> . – Za praznik – Đurdevdan devojke i mladići se okupljaju, petog maja i odlaze na Čeltaš ⁹ po venac za jagnje i vrbu s kojom se ukrašavaju kapije. Okićene kapije su znak za doček Đurdevdana. Venac se veže crvenim konopcem, stavlja se na glavu i nosi kući za sreću i zdravlje. Venac se stavlja posle na jagnje, ukrašavaju se kapije i slavlje može da počne.

⁹ Brdo blizu sela Barje Čifliku pirotskom kraju.

5.	<i>Grožđe/Drakh.</i> – Za praznik <i>Zarezoja</i> ¹⁰ vinogradari idu u svoje vinograde i orezuju grožđe i polivaju ga vinom da bi godina bila rodna.
6.	<i>Glog/Glogo.</i> – Glog štiti od zla, pa ga je dobro saditi u dvorištu. Mlado drvo gloga se seče i poklanja svojim prijateljima pre nego što sin dovede mladu u kući kako mlada ne bi donosila zlo u kuću. To drvo se stavlja u metalno ili plekano korito i položi i na vatri se kuva.
7.	<i>Zova/Zova.</i> – Pa verovalo se da deca ne smeju da vrše nuždu kod drveta zove zato što su se tamo pojavljivale vile i vilenjaci pa je to mesto moralo da bude čisto.
8.	<i>Ruža/Ruža.</i> – Prilikom svadbe kola se kite ružama isto kao i šatori, to je simbol sreće, zdravlja i lepote.
9.	<i>Ruzmarin/Ruzmarino.</i> – Svatovi se kite ruzmarinom; označava simbol sreće, a za sahrane se prave vencici od ruzmarina koji označavaju simbol tuge.
10.	<i>Čuvarkuća/Čuvarkuća.</i> – Ljudi gledaju da ga sačuvaju na krovu kuće, verovatno je simbol sreće.

Č. Biljke u izrekama, frazama, zagonetkama, poslovicama ili poređenjima

Ukupno je 5 biljaka (13,2%) prepoznato kao biljke koje se javljaju i u romskim izrekama. U Tabeli 4 dati su njihova imena na srpskom i romskom, kao i izreke u kojima su uočene (najpre na romskom, a praćeno odgovarajućom izrekom na srpskom jeziku).

Tabela 4. Bilje u romskim izrekama, frazama, zagonetkama, poslovicama ili poređenjima (izbor na osnovu korpusa istraživanja)

Ime (srpski jezik) / ime (romski jezik). – Izreka (romski jezik): izreka (srpski jezik)
1. <i>Bundeva/Dudum.</i> – <i>Pharlo lengo dudum; Phučardi san sar o dudum. Pukla im tikva; Naduvena si kao bundeva.</i>
2. <i>Grožđe/Drakh.</i> – <i>Si la jakha sar duj kale drakha. Ima oči kao dva crna grozda.</i>
3. <i>Jabuka/Phabaj.</i> – <i>Šukar sar e phabaj. Lepa kao jabuka</i>
4. <i>Čičak/Karno/Pusado.</i> – <i>Phandel pes sar o čičko. Lepi se kao čičak.</i>
5. <i>Šljiva/Pruna.</i> – <i>Vunato si sar e pruna. Modar je kao šljiva.</i>

Analiza dobijenih podataka

U analizu dobijenih podataka polazimo od osvrta na simboliku cveće i drveća kod Roma uopšte, a zarad dobijanja jedne šire slike o značaju biljaka u kulturi Roma. – *Cveće / Luluđa* uopšte važi za simbol proleća, rasta i lepote. Svaki cvet ima određenu simboliku, pa tako cveće pod nazivom *Mulikane luluđa – Cveće mrtvih* pripada carstvu mrtvih kao što su perunika ili jorgovan (Duric i Ackovic, 2010), a osim ove podele, postoji i podela na muško i žensko cveće, noćno i dnevno u zavisnosti u koje doba cvetanja. Cveće mogu da mirišu deca tek kada napune godinu dana, a svaki cvet ubran sa groba smatra se opasnim po život (isto, 98). *Drveće / Kašta* takođe ima određenu simboliku. Grane predstavljaju čast, slavu, sreću, zaštitu i besmrtnost, kao na primer *javor, bagrem, jabuka, kruška, tisa, hrast, beli glog, bor, trešnja, dren, maslinovo drvo, palma, ruzmarin, vrba, grab* (isto, 119). U nastavku razmatramo najpre imenovanje biljaka.

Imenovanje biljaka -

Razmatrajući dobijene podatke kada je reč o imenovanju biljaka koje je ispitivano intervjuom, zapazili smo sledeće (v. Tabelu 5).

1. Biljke koje su sačuvale romske nazive su: *beli luk/parno sir; bokvica/bokoli; jabuka/phabaj; kopriva/ciknida; orah/akhor; trešnja/čireš; crni luk/kalo purum; šljiva/pruna; bundeva/dudum; grožđe/drakh; čičak/karno/pusado.* Možemo zaključiti da su se sačuvali izrazi na romskom jeziku kod biljaka koje su u ishrani jer se svakodnevno

¹⁰ Praznik *Zarezoja*: „[...] je praznik Svetog Trifuna 14. februara, kako se u pirotskom kraju naziva ovaj svetac” (Petkovic, 1996: 122).

koriste. Njih je među razmatranim biljkama ukupno 12, odnosno 31,6%. Među iste ušao je i naziv za *hrast*, u romskom se koristi *dabo kašt* da imenuje *hrast lužnjak* u srpskom jeziku.

2. Za neke od biljaka (ukupno 7; 18,4%) nisu zabeleženi nazivi na romskom jeziku, sem ako izuzmemo osnovu reči na srpskom jeziku, a zatim nastavak na romskom jeziku, kao na primer: *bosiljak/bosiljača*; *ruzmarin/ruzmarino*; *mak/mako*; *šipak/šipko*; *dud/dudo*; *glog/glogo*; *bagrem/bagremo*. Tokom prethodnih istraživanja na ovu temu Rajko Đurić (1990) uočio je da nedostaju nazivi na romskom jeziku koji se koriste u farmakopeji i magiji. *Draba* je opšti naziv po njegovom mišljenju za lekovite trave, a naziv obuhvata napitke, smese i lekove (Duric, 1990: 31). Važno je napomenuti da tokom intervjuisanja ispitanici nisu znali za druge nazive sem za one koje su naveli.

3. Određene biljke nemaju uopšte nazive na romskom jeziku već se nazivaju onako kako se nazivaju i u srpskom jeziku: *breza/breza*; *čuvarkuća/čuvarkuća*; *ruža/ruža*; *zova/zova*; *vrba/vrba*; *bokvica/bokvica*; *smokva/smokva*; *višnja/višnja* (8, 21,1%). Kategorija BO [bez odgovora] čine biljke o kojima ispitanici nisu ništa rekli tokom intervjuja (v. tekst iznad, *Pregled rezultata istraživanja*).

Poslednji navedeni podaci pokazali su, kako smo i pretpostavili, dasu pojedini nazivi bilja u romskoj kulturi isti su kao i kod većinskog stanovništva (u istraživanom slučaju Srba) pored kojih Romi žive. Uočena je, dakle, tendencija gubljenja naziva biljaka na romskom jeziku usled ređe upotrebe u govoru i praksi. Sačuvali su, kako pokazuje Tabela 5, nazivi biljaka na romskom jeziku kod biljaka koje se svakodnevno koriste u ishrani. Ova pojava ukazuje na činjenicu da se romski jezik, ukoliko se često ne koriste navedene biljke, polako gubi među govornicima u određenim mestima u Srbiji.

Tabela 5. Imenovanje biljaka kod Roma

Tipologija imenovanja	Primeri iz korpusa	Broj	Procentualna zastupljenost
Biljke koje su sačuvale/ imaju romske nazive	<i>beli luk/parno sir</i> ; <i>bokvica/bokoli</i> ; <i>jabuka/phabaj</i> ; <i>kopriva/ciknida</i> ; <i>orah/akhor</i> ; <i>trešnja/čireš</i> ; <i>crni luk/kalo purum</i> ; <i>šljiva/pruna</i> ; <i>bundeva/dudum</i> ; <i>grožđe/drakh</i> ; <i>hrast/dabo kašt</i> ; <i>čičak/karno/pusado</i>	12	31.6%
Osnova reči na srpskom, a nastavak na romskom jeziku	<i>bosiljak/bosiljača</i> ; <i>ruzmarin/ruzmarino</i> ; <i>mak/mako</i> ; <i>šipak/šipko</i> ; <i>dud/dudo</i> ; <i>glog/glogo</i> ; <i>bagrem/bagremo</i>	7	18.4%
Biljke koje nemaju svoje nazive na romskom jeziku već se nazivaju onako kako se nazivaju i u srpskom jeziku	<i>breza/breza</i> ; <i>čuvarkuća/čuvarkuća</i> ; <i>ruža/ruža</i> ; <i>zova/zova</i> ; <i>vrba/vrba</i> ; <i>bokvica/bokvica</i> ; <i>smokva/smokva</i> ; <i>višnja/višnja</i>	8	21.1%
BO	<i>đurđevak</i> , <i>jela</i> , <i>jasen</i> , <i>karanfil</i> , <i>kruška</i> , <i>lipa</i> , <i>maslačak</i> , <i>neven</i> , <i>topola</i> , <i>božur</i> , <i>jorgovan</i>	11	28.9%
Ukupno		38	100%

Upotreba i simbolika bilja -

A. *Biljke u narodnoj medicini*. –N. Mimica-Dukić, baveći se isceliteljskom moći bilja i fitoterapijom danas konstatuje da je „upotreba biljaka u lečenju stara [...] koliko i čovečanstvo” (Mimica-Dukic, 2013: 120). M. Mirić i D. Đorović, otvarajući temu morfosemantičke analize fitonima, primećuju:

Živeći u sprezi sa prirodom, čovek se upoznao i sa njenim zakonitostima. Tako je zapazio da biljke imaju njemu sličan životni ciklus, da se javljaju u određena doba godine ili na određenim staništima. Iz povezanosti čoveka i biljnog sveta proistekla je njegova potreba da ga bliže istraži. [...] Vremenom je utvrdio koje su biljke jestive, a koje ne, koje su korisne, a koje škodljive, da li imaju lekovita svojstva ili su pak otrovne. Tako je čovek i počeo da se prema nekim biljkama odnosi bilo antagonistički bilo saveznički, zavisno od toga da li su mu škodile ili koristile (Zečević, 2007: 549 prema Mirić i Dorović, 2019: 693–694).

Skoro polovinu biljaka koje su činile korpus istraživanja (16 biljaka, 42%) ispitanici prepoznaju kao one koje imaju svoju primenu u medicini (v. Tabela 1). Prema zvaničnim podacima Svetske zdravstvene organizacije (WHO) 65–80% stanovništva na našoj planeti koje živi u siromašnim zemljama i zemljama u razvoju, koristi lekovito bilje i običaje tradicionalne medicine u primarnoj zdravstvenoj zaštiti (Mimica-Dukić, 2013: 119–120). Među Romima se one koriste za lečenje različitih bolesti, kao i za jačanje imuniteta. Kada je u pitanju način pripreme, može se primetiti savremen način pripreme napitka: „blendirati“, „zamrznuti“ i sl. mada se neke biljke suše i na promaji. Može se uočiti da jedna biljka, leči više bolesti, pa je tako *beli luk/parnosir* pomešan sa čistom rakijom dobar: „za pritisak, za cirkulaciju je jako dobar beli luk i za šećer je jako dobar, za sve vrste bolesti, za maligne bolesti“. Za lečenje pojedinih bolesti koriste se svi delovi biljaka od korena, cveta, lista do kore i peteljke. Danas su recepti za pripremanje biljnih čajeva lako dostupni, kako kod Roma tako i kod drugih naroda sa kojima žive, tako da se mogu uočiti opšte poznati recepti za pripremanje orahovače ili upotreba koprive koja se koristi za jačanje imuniteta i protiv opadanja kose. Tokom istraživanja nismo imali priliku da intervjuišemo osobu koja se u narodu zove *drabarni*¹¹ ili travarica, koja se isključivo bavi lečenjem biljem, te smo ostali uskraćeni za prikazivanje magijsko-obredne prakse prilikom lečenja određenim biljem.

B. *Biljke i verski praznici*. – „Čovekov odnos prema prirodi kao nečemu što je izvan njegove moći, suprotno svemu što mu je u davna vremena bilo poznato, dao mu je podsticaj za stvaranje veze između prirode i religije“ – izdvajaju M. Mirić i D. Đorović (2019: 694). Ne iznenađuje stoga što se biljke koriste kako na slavskoj trpezi za Badnje večer i Božić (pravoslavni i katolički), tako u verskom obredu za Božić, Lazarevu subotu, Uskrs, Vrbicu, Petrovdan i Đurđevdan. Cveti (Lazarice), Uskrs i Đurđevdan jesu praznici koji najavljuju dolazak proleća. Tada se u obredne svrhe koristi bilje kao što su *vrba*, *orah* i *kopriva*. U istraživanom korpusu ukupno je 12 biljaka (31,7%) prepoznato kao biljke čija se primena vezuje za verske praznike (v. Tabelu 2).

Vrbu Romi smatraju srećnim drvetom, a u zagonetanju, pridaju joj se ljudske osobine (Aleksandrović, 2015), ona se metaforički poistovećuje sa nesrećnom ženom nerotkinjom, što daje i jedan lirski karakter (96): *Lake bal mukle, jakha rovljarde, ni bijanol, andar o paj barjol! / Kose su joj raspletene, oči uplakane, ne rađa, a iz vode raste!* Ista osobina, pridaje joj se i kod Srba u izreci (Sofrić Nisevljanin, 1912): *Kad vrba groždem rodi!* (74). *Vrba* se u verskim obredima koristi: „Za Uskrs na praznik Vrbice se ide u crkvu i tamo se dele grančice vrbe koje je sveštenik osveštao i to se donosi kući i kači se na ikonu. Sa tom vrbom se blagosiljaju deca, domaćica ih

¹¹ Postoje trave za lečenje stomaćnih bolesti, one se nazivaju *dose čarja* – *stomačne trave*. Po istom principu dobile su naziv i druge biljke *dandenge čarja* – *trave protiv zubobolje*, *čarja daratar* – *trave protiv uroka* itd. (Đurić: 1990). Ko je raspoznavao ove biljke imao je posebnu moć i nosio je naziv *Drabarno*. To znanje se smatralo tajnom i prenosilo se samo na izabrane pojedince (isto, 32).

blagosilja uz reči *da budeš visoka kao vrba*". Isti običaj za vreme Vrbice može se pronaći u srpskoj verskoj praksi: „[...] Srpčići se među sobom vrbom šibaju, dovikujući jedno drugom: *da porasteš kao vrba*" (Sofric Nisevljanin, 1912: 74). Takođe, postoji običaj da uoči Đurđevdana, Romi poseku mladu vrbu, okite je vencima i pobodu u zemlju, a žena u drugom stanju stavi deo svoje odeće ispod drveta i tu ga ostavi da prenoći. Ako sutradan pronađe list od tog drveta da leži na odeći, onda će se lako poroditi. Vrba kao drvo želja u romskoj kulturi koristi se i u običaju kada bolesni, takođe uoči Đurđevdana, priđu drvetu i pljunu na njega tri puta, govoreći: *Tu ađes mereja, mek amen te trajis! / Ti ćeš danas umreti, pusti nas da živimo!* (Ackovic, 2012).

Verovanje da drvo može preuzeti bolest nalazimo i kod Južnih Slovena (Tolstoj i Radenkovic, 2001). Obožavanje vrbe kod Roma, najverovatnije jeste zbog toga, što se veoma lako razmnožava i prima iz pruta koji je dovoljno posaditi kraj puta bez mnogo truda. Tako ovo drvo postaje simbol rađanja, obnavljanja i opstanka.

Koprivu Romi najviše koriste za praznik Đurđevdan: „Ujutru na dan Đurđevdana, domaćica ustane rano i nabere koprivu sa čistog mesta. Onda tom koprivom, prvo ožari sve ukućane dok su još u krevetu, da bi bili vredni cele godine, a onda, tom koprivom okiti prozore kuće, da se zna, da ta kuća slavi Đurđevdan. Pored koprive, na prozore se stavi i jorgovan” (Aleksandrovic, 2015: 95). Isti običaj zabeležen je i kod Čajkanovića, u srpskim narodnim verovanjima o biljkama: „Ljudi se o Đurđevdanu kite i međusobno udaraju koprivom radi zdravlja, ili da bi bili žustri kao kopriva” (Cajkanovic, 1983: 62). Prethodno primećeno ukazuje na to da je simbolika pojedinih biljaka u romskoj kulturi slična pa čak i ista u određenoj obrednoj praksi sa simbolikom bilja u srpskoj kulturi. A takvih će primera biti još (v. tekst niže). Dalje, u romskim zagonetkama, ističe se sposobnost koprive da ožari: *Patrali, pal ande late jagori si! Lisnata a u njoj vatra gori* (Duric, 1980: 26). Njenu sposobnost žarenja Sofrić Niševljanin povezuje sa Gromovnikom, kome je bila posvećena (Sofric Nisevljanin, 1912: 142). U verskim obredima može se videti prihvatanje verskih obreda većinskog naroda sa kojima žive Romi, osobito za Badnje večer i Božić kod Roma pravoslavne veroispovesti: „Za Badnje večer domaćica baca orahe po čoškovima što znači simbol sreće, zdravlja, takođe, deci se daju orasi kad dođu da korindažu i stavlja se u česnicu. Za praznik Badnje večer pre nego što se polomi pogača sa paricom na čoškovima kuće, glava porodice baca orahe”. Običaj bacanja oraha po čoškovima po rečima Čajkanovića: „[...] ima htonični karakter i u verovanjima Grka, Jevreja, Rimljana, Talijana i prema tome može se samo očekivati da njegov plod služi za hranu htoničnim demonima” (Cajkanovic, 1983:84). Ispitaniku istraživanju navodi da je bacanje oraha po čoškovima „simbol zdravlja i sreće”, što je svakako dokaz da je obred “hranjenja predaka” prešao u formu običaja bez suštinskog značenja. Bez obzira na formu običaja, i u ovom slučaju se uočava da je simbolika pojedinih biljaka u romskoj kulturi slična pa čak i ista u određenoj obrednoj praksi sa simbolikom bilja u srpskoj kulturi.

C. *Biljke u običajima*. –Ukupno 10 biljaka (26,3%) koje su činile korpus istraživanja prepoznaju se kao biljke zastupljene u narodnim običajima Roma (v. Tabelu 3). M. Mirić i D. Đorović primećuju: „Nesposobnost čoveka da shvati zbog čega su neke biljke lekovite dovela je do toga da se ova svojstva tumače natprirodnim silama, delovanjem magijskog ili božanskog” (Mirić i Đorović, 2019: 694). Među biljkama koje su ispitanici svrstali u one koje se koriste u običajima, *beli luk* je najzastupljenija biljka. Ona čuva od zlih sila i uroka, ne samo kod Roma već i kod drugih naroda. Tokom istraživanja, učesnici istraživanja (informanti) za beli luk su rekli: „Ako neko posumnja da mu neke urokljive oči dosađuju, ako mu nešto ne ide od ruke u kući pa mu zle oči nešto ometaju u kući, stavlja celu glavicu belog luka ili venac belog luka na ulazu

kuće. Kažu da je jako dobro za sreću, protiv urokljivosti, za sve. Kad se rodi dete nad kolevkom se isplete beli venac od belog luka i zakači se na nekoj stvarčici od bebe, i to tako stoji 40 dana, to se stavlja bebi ispod jastuka da bi se zaštitilo od uroka". Istu ulogu ima beli luk i u srpskim običajima. Po navodima Čajkanovića: „Naročito je b. l. potreban apotropajon za novorođeno dete i za porodilju: novorođenčetu se b. l. meće pod glavu ili pored glave i tu stoji 40 dana" (Čajkanovic, 1983: 12). Pored belog luka, i glog ima zaštitničku ulogu. U jednom intervjuu je zabeleženo da on: „Štiti od zla, pa ga je dobro saditi u dvorištu. Mlado drvo gloga se seče i poklanja svojim (budućim) prijateljima pre nego što sin dovede mladu u kuću, kako mlada ne bi donosila zlo u kuću". Da je mlada potencijalno opasna po novu porodicu u koju ulazi, pokazuje i obredna praksa kod Srba: „Kao biće u liminalnoj fazi obreda prelaza nevesta je, prema opštim i univerzalnim verovanjima, istovremeno ugrožena od svakog potencijalnog zločnika ali i sama je opasna – urokljiva" (Jovanovic, 1995: 150). Pored toga što je opasna, ona je i ranjiva jer je u liminalnoj fazi obreda prelaza – ni u svojoj ni u mladoženjinom kući, što je izlaže opasnostima kao što su zle sile i demoni. Upravo je ovo primer u kojem se može videti glog u ulozi zaštite buduće neveste.

Kod Roma, postoji verovanje da je drvo zove stanište vila, ali i duša umrlih predaka: „Zovu nikada nemoj da lomiš ni da je sečeš! Jer se čovek razboli, ako oseče zovu. Tu je vilino mesto i oni tu igraju. Ja kad sam bila mlada i kada sam kidala zovu ili mi je ulazila u nokat, ili sam se posekla ili se razbolim, jer nisam znala da se to ne sme. Zova ne valja ni da se stavlja u vatru da se loži" (Savic i Aleksandrovic, 2001: 147). Povezivanje zove sa dušom mrtvih predaka pominje i Pavle Sofrić Niševljanin na primeru običaja kod Lužičkih Srba, koji takođe ne lože drvo zove sem kada peku hleb, što dovodi u vezu sa dušama predaka (isto, 103). Možemo zaključiti da su *beli luk*, *glog* i zova biljke koje se u obrednoj praksi Roma koriste za zaštitu od zlih sila i uroka. Ista namena navedenih biljaka je i u srpskim verovanjima, čime se pokazuje, kako je već više puta primećeno, da je simbolika pojedinih biljaka u romskoj kulturi slična je pa čak i ista u određenoj obrednoj praksi sa simbolikom bilja u srpskoj kulturi.

Č. *Biljke u izrekama, frazama, zagonetkama, poslovicama ili poređenjima.*– Namerna istraživača bila je i da posmatra figurativni jezik koji se javlja u izrekama, zagonetkama, poslovicama ili poređenjima, kao rezultat mentalnog procesa za poimanje, razumevanje i strukturiranje pojava i apstraktnih pojmova u životu čoveka. U ovom smislu su posebno zanimljive metafore koje su postale deo ustaljenih izraza i fraza i smatraju se konvencionalnim metaforama, koje mogu biti kulturno determinisane i na osnovu kojih se mogu otkriti specifična svojstva pojedinih jezika i kultura. Teorija konceptualne metafore koju su ponudili Dž. Lejkof (G. Lakoff) i M. Džonson (M. Johnson) je prva koja je ukazala na vezu između metafora u jeziku i mišljenja. Po navedenoj teoriji, ljudi razmišljaju o apstraktnim konceptima (npr. o *idejama*) u smislu drugih, konkretnih koncepata (na primer, u *smislu hrane*) da bi mogli potpuno da razumeju ove apstraktne koncepte. Konceptualne metafore (kao, na primer, IDEJE SU HRANA) tako pomažu razumevanje apstraktnih koncepata povezujući ih sa konceptima koji su pojedincu poznati, bliži i imaju više smisla (Lakoff & Johnson, 1980).

Neveliki broj ispitanika je tokom intervju-a naveo izreke, poslovice, brzalice, zagonetke i druge izraze i fraze, što je onemogućilo detaljniju analizu figurativnog jezika, odnosno metaforičkih ekstenzija naziva biljaka. Vidimo (Tabela 4) da se biljke u frazama najčešće koriste u obliku poređenja sa osobinom datog bilja, pa se tako veličina bundeve poredi sa svojstvom nečije nadutosti, crno grožđe sa očima devojkice, a jabuka sa njenom lepotom (*Phučardi san sar o dudum / Naduvena si kao bundeva; Si la jakha sar duj kale drakha / Ima oči kao dva crna grozda; Šukar sar e phaba. / Lepa kao jabuka*).

Zanimljive su dve metaforičke upotrebe naziva biljaka – „pukla tikva” (*Pharlo lengo dudum*) i „lepi se kao čičak” (*Phandel pes sar o čičko*). Prva izreka postoji i u srpskom jeziku i prenosi fizičku pojavu u apstraktni svet – kad tikva padne s visine, pukne uz prasak na dva ili više delova, baš kao što se ljudi u razmirici i svađi mogu naglo uz glasne i oštre reči udaljiti, da se više nikad ne pomire. Navedena figurativna upotreba naziva za tikvu ili bundevu dovodi se u vezu sa konceptualnom metaforom RASPRAVA/SVAĐA JE RAT (Dancygier & Sweetser, 2014: 14), u kojoj se konceptualni materijal iz jednog strukturnog domena (u ovom slučaju *rata*), koji se naziva i izvorni domen (*source domain*) prenosi, odnosno projektuje u drugi domen – *raspravu*, koji se naziva ciljni domen (*target domain*). U slučaju gorenavedene izreke asocijacija na rat očitava se kroz zvuk, prasak koji se javlja pri pucanju bundeve, a podseća na pucanj, ali i kroz pojavu rasprskavanja tikve koja se dovodi u vezu sa eksplozijom. Ako se pri tome dodaju drugi slojevi značenja, na primer činjenica da nakon pucanja zrele tikve ostaje nered koji je teško počistiti, onda se može zaključiti da se stara prijateljstva, odnosno dobri odnosi koji dugo traju (pa su „zreli”), nakon žučnih svađa ili rasprava veoma teško mogu vratiti na staro. Isti idiom *pukla tikva* postoji i u srpskom jeziku i predstavlja konvencionalnu metaforu (Dancygier & Sweetser, 2014: 35). Dok su neki idiomi zauvek iščezli iz upotrebe, druge je teško razumeti (pogotovo ako niste maternji govornik nekog jezika), ali neke imaju prozirna značenja i lako je uočiti vezu između konkretnog i apstraktnog pojma.

Druga izreka koja uključuje figurativnu upotrebu naziva biljke *čičak* takođe predstavlja pojmovnu metaforu i odnosi se na nametljivog čoveka koga je teško otresti se, baš kao što nije lako skinuti čičak s tela ili odeće. Navedena izreka takođe prenosi fizičku pojavu u apstraktni svet i predstavlja konceptualnu metaforu – koncept svojstva čička da se zakači za neku površinu prenosi se na koncept nečije upornosti i nametljivosti. Ako ste se kao dete gađali čičkom, onda se sigurno sećate koliko neprijatno može da bude kad skidate čičak sa svoje kože ili odeće, da ne govorimo o kosi – do iste mere može biti iritantan čovek koji se lepi za vas i koga se ne možete otresti. Iako nije tako ustaljen, izraz „lepi se kao čičak” može se čuti i u srpskom jeziku, kada se može odnositi da osobu, ali i na umiljatu životinju koja je suviše vezana za čoveka.

Dakle, način na koji stvaramo metaforičke ekstenzije jeste način na koji posmatramo svet oko sebe i način na koji razmišljamo, a često može biti i kulturno determinisan. Kroz posmatranje i analizu figurativnog jezika moguće je proniknuti i u specifičnost romske kulture, ali i doći do nalaza o sličnostima i razlikama između dva jezika, u ovom slučaju srpskog i romskog. Nalazi do koji se došlo u ovom istraživanju ostaju kao podsticaj da se formira veći korpus koji bi obuhvatio figurativnu upotrebu u romskom jeziku i omogućio detaljnije lingvističko istraživanje.

Zaključak

Na osnovu skromne prikupljene i analizirane građe o biljkama u romskoj kulturi, zapažamo sledeće:

- Imenovanja bilja na romskom jeziku najbolje su se sačuvala kod bilja koje se koristi u ishrani kao na primer *akhor* – *orah*; *parno sir* – *beli luk*; *kalo purum* – *crni luk*, *pruna* – *šljiva* itd., dok su imena bilja koje se koristi u medicini ili verskom obredu preuzeta iz govornog područja većinskog stanovništva, u ovom slučaju srpskog, kao na primer: *ruža* – *ruža*; *breza* – *breza*; *vrba* – *vrba* itd. Postoji i slučaj kada se na ime biljke doda nastavak za određeni rod iz romskog jezika kao na primer: *mak* – *mako*; *glog* – *glogo*

- itd. Izdvojeni primeri pokazuju da se romski izrazi za pojedine biljke gube ukoliko se ne koriste svakodnevno u govoru.
- Biljke kod Roma imaju pre svega zaštitnu funkciju. Najbolje se može uočiti zaštitna funkcija u medicini gde se pojedinim biljkama daje prednost, te tako *beli luk* leči sve bolesti ali štiti i od zlih sila i vampira. *Glog*, *zova* i *orah* su stanište mrtvih predaka i vila, podzemnog sveta te imaju ambivalentno značenje. Sa jedne strane, dobre su za očuvanje zdravlja i služe kao zaštita od zlih sila, a sa druge strane ako se drvo poseče ili “opogani”, urušava se ravnoteža podzemnog onostranog sveta.
 - Sve prethodno razmotreno ukazuje na to da je simbolika pojedinih biljaka slična pa čak i ista u određenoj obrednoj praksi sa simbolikom bilja u srpskoj kulturi, kao i da su pojedini nazivi bilja isti kao i kod većinskog stanovništva pored kojih Romi žive. Rečju, romski izrazi za pojedine biljke gube ukoliko se ne koriste svakodnevno u govoru.
 - Dobijeni nalazi otvaraju mnoga polazište za opsežnija i detaljnija istraživanja izabrane tematike. Verujemo da mogu biti dobar podstrek i motivacija za dalja proučavanja značaja biljaka u kulturi Roma. Svakako su doprineli unapređivanju kompetencija studenata za izvođenje istraživanja na terenu, inspirisali sve učesnike u projektu *Značaj biljaka u kulturi Roma* na dalje aktivnosti usmerene na očuvanje romske nematerijalne kulturne baštine i obogatili nastavni materijal iz više predmeta, posebno na romskom studijskom programu.

Literatura i izvori

- Ackovic, D. (2012). Tradicionalna nematerijalna kulturna bastina Roma. Beograd: Rrominterpress.
- Aleksandrovic, M. (2015). Simboli romske usmene poezije – zastupljenost i znacenje. Neobjavljena doktorska disertacija, dostupna na: <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8144/Disertacija9359.pdf?sequence=6&isAllowed=y>13. 5. 2021.
- Cajkanovic, V. (1983). Recnik srpskih narodnih verovanja o biljkama. Beograd Dostupno na: <https://www.antikvarne-knjige.com/elektronskeknjige/assets/uploads/pdf-106.pdf>. [izvor na cirilici]
- Dancygier, B. & Sweetser, E. (2014). *Figurative Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duric, R. (1980). *Romane garadine alava – Romske zagonetke*. Beograd: SANU.
- Duric, R. (1986). *Seobe Roma – krugovi pakla i venac sreće*. Beograd: BIGZ.
- Duric, R. (1990). *Zagonetke i mitovi Roma*. Novi Sad: Društvo Vojvodine za jezik, književnost i kulturu Roma.
- Duric, R. (2006). *Istorija Roma – pre i posle Ausvica*. Beograd: Politika.
- Duric, R. i Ackovic, D. (2010). *Recnik romskih simbola*. Beograd: Rrominterpress.
- Jovanovic, B. (1995). *Magija srpskih obreda*. Novi Sad: Svetovi.
- Karanovic, Z. i Jokic, J. (2013). *Bilje u tradicionalnoj kulturi Srba (prirucnik folklorne botanika)*. Novi Sad: Filozofski fakultet. Dostupno na: <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-172-5-0>, 5. 6. 2021. [izvor na cirilici]
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago.
- Mimica-Dukic, N. (2013). Isceliteljska moc bica i fitoterapija danas. U Z. Karanovic i J. Jokic, (ur.): *Bilje u tradicionalnoj kulturi Srba (prirucnik folklorne botanika)*. Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 119–129. Dostupno na:

- <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-172-5-0>, 5. 6. 2021. [izvor na cirilici]
- Miric, M. i Dorovic, D. (2019). *Od gospine papucice do hristovog venca: Morfosemanticka analiza religijski motivisanih fitonima u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku. Issues in Ethnology and Anthropology*, 14/2, 693–714. Dostupno na: <https://doi.org/10.21301/eap.v14i2.13>, 11. 6. 2021.
- Petkovic, M. (1996). *Zarezoja u pirotskom kraju*. U S. Petrovic (ur.): *Etno-kulturoloski Zbornik*, knjiga 2. Svrlijig: Cigoja stampa.
- Savic, S. i Aleksandrovic, M. (2001). *Romkinje*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Sofric Nisevljanin, P. (1912). *Glavnije bilje u narodnom verovanju i pevanju kod nas Srba*. Beograd: Sveti Sava.
- Tolstoj, S. i Radenkovic, Lj. (2001). *Slovenska mitologija – enciklopedijski recnik*. Beograd: Cigoja stampa.
- Vukanovic, T. (1983). *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*. Vranje: Nova Jugoslavija.

Prilog. – Pitanja za intervju i lista biljaka

Ime i prezime ispitanika: _____ Student: _____
Godine starosti: _____ Upitnik br. _____
Mesto stanovanja: _____

PITANJA ZA INTERVJU O BILJU KOD ROMA

1. Bagrem/ upisati ime biljke na romskom jeziku:
 - A. Upotreba u narodnoj medicini (koje se bolesti leče, kako se lek priprema, kada se bere, ko se može lečiti čovek ili životinja): _____
 - B. Upotreba u verskim praznicima (u kojoj religiji, značenje, opis obreda): _____
 - C. Upotreba u običaju (koje značenje ima, obred u kojem se koristi svadba, sahrana ili neki drugi obred, način upotrebe): _____
- Č. Upotreba u: izrekama /frazama/zagonetkama/ poslovicama/poređenjima: _____

(Za svaku bilju ponavljaju se ista pitanja kao u iznad navedenom modelu.)

LISTA BILJAKA ZA ISTRAŽIVANJE

1. Bagrem
2. Beli luk
3. Bokvica
4. Bosiljak
5. Božur
6. Breza
7. Bundeve
8. Crni luk

9. Čičak
10. Čuvarkuća
11. Dud
12. Đurđevak
13. Glog
14. Grožđe
15. Hrast
16. Jabuka
17. Jasen
18. Jela
19. Jorgovan
20. Karanfil
21. Kopriva
22. Kruška
23. Lipa
24. Mak
25. Maslačak
26. Nana
27. Neven
28. Orah
29. Ruzmarin
30. Ruža
31. Smokva
32. Šipak
33. Šljiva
34. Topola
35. Trešnja
36. Višnja
37. Vrba
38. Zova

Dr Marija Aleksandrović*

Dr Jelena Prtljaga**

Dr Ivana Đorđević***

Preschool Teacher Training College „Mihailo Palov”, Vršac

Symbolism of plants in Serbian and Romanian intangible cultural heritage¹²

Summary: The paper brings about the results of a research carried out within the project the *Importance of Plants in Roma Culture*, which on the one hand was dedicated to collecting of intangible cultural heritage of Roma on names of plants in Romani language and how they are used by Roma people in folk medicine, customs, religious celebrations, and, on the other hand to comparison between symbolic uses of certain plants in Serbian and Roma Culture. The research aim was to collect the names of plants in Roma language and to identify their use in folk medicine, customs, religious celebrations, as well as to compare the symbolism of certain plants in Serbian and Roma culture, i.e. to establish potential similarity of symbolism of plants in certain Roma ritual practice with the symbolism of plants in Serbian traditional culture through comparative analysis. For the purpose of the research, a number of students attending the program of first and second level of studies in Romani language at the Preschool Teacher Training College “Mihailo Palov” in Vrsac, supported by their mentors, according to the method of (semi-structured) interview collected data on names and symbolism of 38 different plants in Roma culture in Zabalj, Pirot, Jazak and Vrsac). Consulting relevant literature, the collected linguistic material was analyzed and classified, to be subsequently supported by theoretical impulses and findings of previous research. The obtained results, even though on the small scale sample, confirmed the assumptions that the symbolism of certain plants in Roma culture is similar or even the same in certain ritual practice as the symbolism of plants in the Serbian culture, as well as that certain names of plants are the same as those in majority of population (Serbs) Roma people live by. The research findings may serve as a starting point for more comprehensive research of the subject, as well as a motivation for further deeper research on intangible cultural heritage of Roma in Serbia. The research itself and the way it was conducted did certainly empowered the students, having provided them with the training on how to conduct a field interview, inspiring them to engage in further activities directed to preservation of Roma culture, as well as nurturing of multicultural dialogue, enriching the teaching material in a number of courses, especially within the program in Romani language.

Key words: Roma in Serbia, names and symbolism of plants in Roma language and culture, religion, customs.

Biografske note:

*maleksandrovic@yahoo.com

**vsvasdirektor@hemo.net

***ivanacurcin@yahoo.com

¹² The paper is the result of research within the project "Importance of plants in Roma culture", approved (Decision No. 142-451-2959 / 2020-01) by the Provincial Secretariat for Higher Education and Scientific Research, Republic of Serbia, Autonomous Province of Vojvodina.

Marija Aleksandrović je doktor književnih nauka (naučna oblast: Književnost i jezik, Metodika nastave). Od 2008. godine zaposlena je na Visokoj školi strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov” u Vršcu, najpre kao saradnik, a od 2016. godine kao profesor strukovnih studija. Do sada je u autorstvu ili koautorstvu objavila više stručnih radova iz oblasti savremenog romskog jezika i književnosti. Aktivno učestvuje na domaćim međunarodnim projektima, stručnim i naučnim skupovima i konferencijama; autor, koautor i realizator programa stalnog stručnog usavršavanja nastavnika romskog jezika. Sve relevantne informacije u vezi sa naučnim radom i publikacijama dostupne su na adresi: <https://www.uskolavrsac.edu.rs/profesori/dr-marija-aleksandrovic/>.

Jelena Prtljaga je doktor filoloških nauka (uža naučna oblast: Engleski jezik). Od 2000. godine radi na Učiteljskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i na Visokoj školi strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov” u Vršcu, gde je od školske 2013/14. godine na mestu direktora. Danas, pored poslova u oblasti rukovođenja ustanovom, drži nastavu više predmeta iz uže naučne oblasti Engleski jezik kako na osnovnim tako i na master studijama, a učestvuje i u mnogobrojnim nenastavnim aktivnostima Visoke škole. Član je udruženja *World Council for Gifted and talented Children*, Udruženja anglista Srbije – SASE (*Serbian Association for the Study of English*), ESSE (*The European Society for the Study of English*) itd. Posebnu pažnju posvećuje uspešnom uključivanju Visoke škole u aktuelne domaće i međunarodne projekte, u kojima ima ulogu koordinatora i istraživača. Značajan segment njenog profesionalnog rada i usavršavanja odnosi se, pored prethodno navedenog, i na učesće na mnogobrojnim naučnim konferencijama u zemlji i inostranstvu, kao i na kontinuirano pisanje i objavljivanje naučnih i stručnih radova iz oblasti engleskog jezika, lingvistike i dr (polja interesovanja: glagol u engleskom jeziku, modalnost, metodika poučavanja engleskog jezika, interkulturalizam...). Sve relevantne informacije u vezi sa naučnim radom i publikacijama, učesćima u projektima i ostalim naučnim, stručnim i nastavnim aktivnostima dostupne su na adresi: <https://www.uskolavrsac.edu.rs/profesori/dr-jelena-prtljaga/>.

Ivana Đorđev je doktor filoloških nauka (naučna oblast: Metodika nastave srpskoga jezika, Srpski jezik). Radila je deset godina kao profesor srpskog jezika i književnosti u gimnaziji. Dobitnica je nagrade Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja (2012), dok joj je uspešna priprema učenika za takmičenja iz oblasti srpskog jezika i kulture izražavanja donela više zahvalnica Društva za srpski jezik i književnost Srbije, Vukove zadužbine i Ministarstva prosvete Republike Srbije; 2019. godine uvrštena je u 1000 stvaralaca R Srbije („Leksikon stvaralaca u preduniverzitetskom obrazovanju”, Beograd: Klett [izvor na ćirilici]). Od 2013. godine zaposlena je na Visokoj školi strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov” u Vršcu, najpre kao predavač, a od 2016. godine kao profesor strukovnih studija. Do sada je u autorstvu ili koautorstvu objavila više od pedeset naučnih i stručnih radova iz oblasti savremenog srpskog jezika, lingvistike i metodike nastave, zapažene prikaze knjiga, kao i više različitih (monografskih) bibliografskih publikacija. Aktivno učestvuje na domaćim i međunarodnim projektima, stručnim i naučnim skupovima i konferencijama, pretežno međunarodnog karaktera. Recenzent je radova iz društveno-humanističkih nauka nekoliko časopisa (na srpskom i engleskom jeziku); autor, koautor i realizator više programa stalnog stručnog usavršavanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika. Sve relevantne informacije u vezi sa naučnim radom i publikacijama dostupne su na adresi: <https://www.uskolavrsac.edu.rs/profesori/dr-djordjev-ivana/>.